

NORSK MILITÆRT TIDSSKRIFT

144.

ÅRGANG

HEFTE

11

1974

**UTGITT AV
OSLO
MILITÆRE
SAMFUND**

INNHOLD

SIDE

NATO STANDARD	447
Hvem er hvem i dette nummer	448
NORGE I NATO ved 25 års jubiléet Av ambassadør Rolf BUSCH.	451
Internasjonalt samarbeid i Polarområdene	455
Av forsker/mag.art. Odd Gunnar SKAGESTAD.	
SOLDATOPPDRADELSE, MÅLSETTING og GJENNOM- FØRING. Siste del av major Olav R. NAGELL's artikkelserie	467
Beordringssystemet Familiefiendtlig (og Forsvarsfiendtlig) Av kaptein Håkon LUTDAL.	473
En hær i forandringens tegn. Ved Henry Stanhope	477
JA37 VIGGEN. Ved HBMR	481

TIDSSKRIFTER — BL. A:

Anti-ubåt krigføring	483
Mekanisert infanteri i angrep	484
Overvåking og måloppklaring i 1980-årene	484
Gerilja og menneskerettigheter	485
Inntrykk fra Israel etter oktober-krigen	485
Vurdering om A.paktens første 25 år	486
Strid i tettbebyggelse	487
Tidsskriftrunde	488

BØKER

SOVIET DECISION-MAKING FOR DEFENCE	489
YEARS OF DEADLY PERIL, 1939—41	489
IM VORFELD DES KRIEGES	491
LITTERATUROVERSIKT	492

Internasjonalt samarbeid i polarområdene

Et sikkerhetspolitisk perspektiv

Av forsker, mag. art Odd Gunnar Skagestad

Forsker Mag.art. Odd Gunnar SKAGESTAD har skrevet artikkelen «Internasjonalt samarbeid i polarområdene: Et sikkerhetspolitisk perspektiv». En artikkel om et emne som er meget aktuelt. Herr Skagestad er født 7/1 1944 i Skien. Tok realartium i 1962 og magistergrad i Statsvitenskap ved Universitetet i Oslo våren 1971 med en avhandling om norsk polarpolitikk. Har studert

ved Davidson College i North Carolina, vært stipendiat ved Fridtjof Nansen Stiftelsen på Polhøgda og hatt studie og forskningsopphold ved University of Cape Town. Fra september 1974 er han aspirant ved Utenriksdepartementet. Han er også utskreven fenrik i infanteriet og har vært en årvisst deltager i Luftforsvarets «ESCAPE»-øvelser.

Internasjonalt samarbeid i polarområdene

Et sikkerhetspolitisk perspektiv

Av forsker, mag. art Odd Gunnar Skagestad

Innledning

Et viktig trekk ved utviklingen i polarområdene har vært dannelsen av nye spennings-linjer og -mønstre. Nye områder som var (og til dels fremdeles er) herreløse i politisk og rettslig forstand, har blitt åpnet for systematisk utforskning og til dels også utnyttelse, hvor en rekke stater har vært engasjert. Disse forhold har resultert i internasjonale interesse-motsetninger. Konfliktstoff har avleiret seg og skapt sikkerhetspolitiske problemer.

I noen grad har disse problemene blitt søkt løst gjennom *internasjonalt samarbeid*. Et par eksempler på dette, som vi skal se nærmere på i det følgende, er Svalbardtraktaten av 1920 og Antarktistraktaten av 1959. Ved å analysere det materiale som foreligger om slikt samarbeid, skal vi forsøke å gi et sikkerhetspolitisk perspektiv — i tilbakeblikk og med henblikk på fremtiden — på den generelle utvikling i polarområdene. Før vi tar fatt på den videre drøftelse, skal vi merke oss visse forhold som gjelder sikkerhetspolitiske samarbeidsformer. Ethvert internasjonalt samarbeid på det sikkerhetspolitiske felt vil naturlig kunne inndeles i to hovedkategorier, henholdsvis:

1. Territorialt samarbeid
2. Ikke-territorialt (saksbundet) samarbeid.

Vårt territorialt avgrensede utgangspunkt (polarområdene), tilsier at vi i denne sammenheng primært vil være interessert i sikkerhetspolitisk samarbeid av den førstnevnte hovedkategori. Denne kan i sin tur inndeles i to underkategorier, henholdsvis:

1. Militærallianser (forsvarsavtaler).
2. Internasjonale avtaler for regulering av et gitt områdes sikkerhetspolitiske status, — såkalte «sone-arrangementer» (spenningsreducerende arrangementer).

I det etterfølgende skal vi rette størstedelen av oppmerksomheten mot de eksempler som kan påvises av den sistnevnte type — internasjonalt samarbeid om sikkerhetspolitiske sone-arrangementer. I forbindelse med innføringen av begrepet «sone-arrangementer», kan det være på sin plass med en nærmere terminologisk presisering. I en artikkel om emnet skriver John Kristen Skogan følgende:

«Med et «sone-arrangement» ... mener jeg her et arrangement vedrørende militære styrker og våpen i en eller flere «inspiserte soner». Ved en «in-

spisert sone» vil bli forstått: Et geografisk avgrenset område hvor de militære styrkers størrelse, sammensetning, deployering og/eller bevæpning blir kontrollert ved gjensidig inspeksjon og eventuelt også er fastsatt ved avtale.»¹⁾

Vi vil imidlertid her holde oss til den definisjon som er gitt innledningsvis, nemlig «internasjonal avtale for regulering av et gitt områdes sikkerhetspolitiske status». Dette er en definisjon som er betraktelig videre enn Skogans, idet den også inkluderer muligheten for total demilitarisering, samtidig som den lar spørsmålet om formelle inspeksjonsordninger ligge. Vi anser altså ikke en inspeksjonsordning som noen nødvendig forutsetning for at man skal kunne tale om et sone-arrangement.

I denne drøftelsen er vi primært interessert i polarområdene for såvidt som disse kan betraktes som såkalte «nye territorier»²⁾ Denne fellesbetegnelse brukes om en del område-typer hvis geografiske særpreg kombinert med visse dynamiske faktorer, gjør det fruktbart å studere dem under samme synsvinkel. Slike «nye territorier» har visse fellestrekk som skiller dem fra eksisterende og anerkjen-

te nasjonale territorier, og kan gis følgende funksjonelle definisjon:³⁾

Et geografisk område som (a) ikke tidligere er underlagt noen stats herredømme eller lagt under noen internasjonal organisasjons myndighet, og (b) er gjenstand for en virksomhet som skaper behov for regulering og kontroll av det som skjer i området.

Den problematikk som er knyttet til de aktuelle virksomhetstyper (som f. eks. vil omfatte utforskning og eventuell ressursutnyttelse), skal vi her ikke gå nærmere inn på. La det bare være nevnt at de «nye territorier» konkret kan sies å omfatte henholdsvis *verdensrommet* og *fremmede himmellegemer*, *verdenshavene*, *havbunnen* og *polarområdene*. Av disse er det altså polarområdene som vi særlig skal rette vår oppmerksomhet mot.

I den følgende fremstilling vil vi som utgangspunkt og fremstillingsramme benytte den regionale-geografiske inndeling i ett nordlig og ett sydlig hovedområde: Arktis og Antarktis:

Arktis

Den sikkerhetspolitiske situasjon i Arktis er en direkte konsekvens av områdets strategiske beliggenhet. Denne beliggenheten har visse paradoksale trekk; i visse henseender er den ytterst perifer, i andre meget sentral. På den ene side er Arktis på mange måter i seg selv et marginalområde, hvis egenverdi, også i strategisk henseende, har vært relativt liten helt opp til våre dager. På den annen side har Arktis en sentral beliggenhet i forhold til de forskjellige store befolkningskonsentrasjoner og industrialiserte sentra på den nordlige halvkule. Med frembruddet av den kalde krigen ble Nord-Ishavet beliggende i grensefeltet mellom de to store sikkerhetspolitiske maktblokker. Mer spesielt — og uavhengig av det europeiske

maktblokk-mønster — kan vi også merke oss hvordan det sentrale Polhav deles av grensen mellom de to supermakter USA's og SSSR's arktiske «interessesfære».⁴⁾ Disse forhold har gitt Arktis en klar «mellomliggende» strategisk betydning.

Alt i alt har Arktis fått preg av å være et maktpolitisk spenningsfelt. Dette har i sin tur skapt *sikkerhetspolitiske behov* — i Arktis og hos de stater som støter opp mot Nord-Ishavet. De respektive parters sikkerhetspolitiske behov i Arktis er, spesielt i etterkrigstiden, for det meste søkt avhjulpet via militært og militærpolitisk beredskap. Slik politikk har enten vært *unilateralt* (f. eks. SSSR) eller i form av militære allianser. Slike allianser har vært såvel *bilaterale* (f. eks. de amerikansk-canadiske og amerikansk-danske samarbeidsavtaler)⁵⁾ som *multilaterale* (f. eks. NATO-systemet, for såvidt dette omfatter arktiske områder).

Blant de forsøk som har vært gjort for å få i stand en sikkerhetspolitisk ordning på *bred, internasjonal basis* i Arktis, skal spesielt nevnes et amerikansk initiativ i FN's Sikkerhetsråd våren 1958. Den amerikanske plan (som var en videreføring av president Eisenhowers «Open Skies»-forslag fra toppmøtet i Geneve 1955) tok sikte på å etablere en «arktisk internasjonal inspeksjons-sone».⁶⁾ En slik sone skulle omfatte hele polkalotten nord for polarsirkelen pluss de amerikanske og sovjetiske områder på begge sider av Beringstredet (jfr. kartskissen). Man ville derved få et sonearrangement hvor *inspeksjon* (fortrinsvis gjennom flyovervåking) var det sentrale element; annen form for rustningskontroll eller eventuelle nedrustningsstiltak var ikke på tale. Forslaget ble imidlertid aldri realisert, da det møtte sterk motstand fra SSSR's side. Den sovjetiske holdning bør formodentlig ses i sammenheng med geografiske

faktorer: Den foreslåtte sone hadde en strategisk/geografisk mer perifer beliggenhet for USA enn for SSSR. Den skjebne som ble det ovennevnte forslag til del, avspeiler den situasjon som generelt har rådet i Arktis. Noe internasjonalt samarbeid på bred basis om regionale sikkerhetsordninger har gjennomgående ikke latt seg gjennomføre.

Når det gjelder måten hvorpå de sikkerhetspolitiske problemer er tacklet, er det ett område som klart skiller seg ut fra det øvrige Arktis — nemlig *Svalbard*. Dette områdes status er på en rekke felter, inkludert det sikkerhetspolitiske, regulert ved den internasjonale avtale som er kjent som *Svalbardtraktaten*.⁷⁾

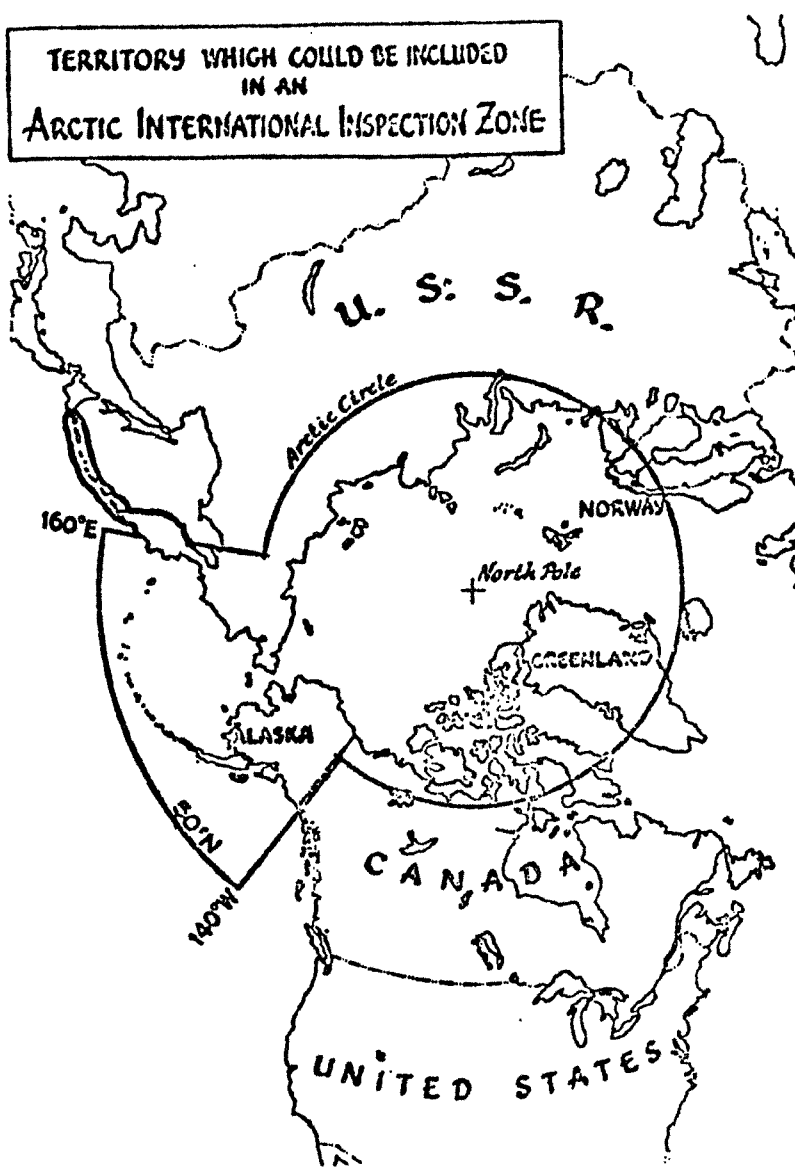
Svalbardtraktaten innebar at Norge ble tilkjent suvereniteten over det aktuelle området, som er nærmere definert som alle øyer mellom 74° og 81° n. b. og 10° og 35° ø. l. Siden den trådte i kraft har traktaten vært både grunnlaget for øygruppens politiske status og rammen for den virksomhet som der har funnet sted.

Svalbardtraktatens art. 9 lyder slik:

«Med forbehold av de rettigheter og plikter for Norge som følger av dets tiltredelse av Folkenes Forbund, forplikter Norge seg til ikke å opprette eller tillate opprettet nogen flåtebasis i de egner som er nevnt i artikkel 1 eller anlegge nogen befestning i de nevnte egner som aldri må nyttes i krigsøiemed.»

For Svalbards vedkommende har vi altså å gjøre med en internasjonal avtale som regulerer områdets sikkerhetspolitiske status — dvs. et sonearrangement. Den spesielle form for sonearrangement som er bygget inn i Svalbardtraktaten, skal vi i det etterfølgende benevne som «Svalbardmodellen».

TERRITORY WHICH COULD BE INCLUDED
IN AN
ARCTIC INTERNATIONAL INSPECTION ZONE

From chart of United States proposal at April 29, 1958 meeting of the United Nations Security Council (U. N. Doc. S/P. V. 1814, April 29, 1958).

Det internasjonale samarbeid som kommer til uttrykk i Svalbard-modellen, var i praksis begrenset til samarbeid for inngåelse av Svalbardtraktaten. Dette samarbeidet besto i at en rekke (i alt 9) interesserte stater sommeren og høsten 1919, som en del av oppgjøret etter den 1. verdenskrig, forhandlet seg frem til enighet om Svalbards status.⁸⁾ Svalbardtraktaten har senere fått yt-

terligere internasjonal stadfestelse i og med at den er blitt tiltrådt av en rekke stater,⁹⁾ slik at traktatpartene nå omfatter et 40-talls stater. Her skal nevnes en del av Svalbard-modellens mest karakteristiske trekk som sikkerhetspolitisk arrangement:

1. Ordningen gjelder et eksakt avgrenset geografisk område — en «sone».

2. Ordningen innebærer fullstendig demilitarisering og nøytralisering av det aktuelle område.
3. Ordningen innebærer at ansvaret for å opprettholde områdets sikkerhetspolitiske status, pålegges én nasjon (Norge)
4. Ordningen har ikke noe formelt inspeksjons-element. På den annen side har partene en generell rett til fri og uhindret adgang og opphold i området. Denne nærværs-rett gir partene garanti for at områdets sikkerhetspolitiske status ikke endres, og kompenseres derved den manglende inspeksjonsrett.
5. Det internasjonale samarbeid gjelder den fase som leder frem til etableringen av det aktuelle sone-arrangement. I og med at dette er etablert, opphører det egentlige samarbeid, og avløses av den ene nasjons unilaterale garanti.

Antarktis

Antarktis har aldri vært noe sikkerhetspolitisk spenningsfelt av første rang. Verdensdelens historie viser likevel at den ikke er helt uten betydning i sikkerhetspolitisk henseende.

De første alvorlige forsøk på å utnytte Antarktis i strategisk øyemed fant sted under den 2. verdenskrig, da tyskerne drev sjømilitære operasjoner i antarktiske farvann og bl a anla ubåtbasen på visse subantarktiske øyer.¹⁰⁾ I etterkrigstiden var det spesielt to forhold som spilte inn i den sikkerhetspolitiske utvikling i denne verdensdel.

Det ene forhold var de tildels motstridende krav som var satt frem om suverenitet over områder i Antarktis.¹¹⁾ Syv nasjoner var her involvert, henholdsvis Storbritannia, New Zealand, Frankrike, Norge, Australia, Chile og Argentina. Det britiske krav (fra 1908 og 1917), det chilenske

krav (fra 1940) og det argentinske krav (fra 1942) gjaldt for en vesentlig del det samme område i Vest-Antarktis, noe som førte til en langvarig suverenitetstvist. Skjønt tvisten i første rekke foregikk på det diplomatiske plan, kom den også til uttrykk i demonstrasjoner av militære maktmidler, såsom sjømilitær patruljering. For å dempe på denne utviklingen, inngikk Storbritannia, Argentina og Chile i 1948 en ettårig avtale (som senere ble fornyet flere ganger) om at man ikke skulle sende flåtestyrker til farvannene syd for 60° s b. Senere inntraff imidlertid en tilspissing av motsetningene. I 1952 åpnet argentinske styrker ved en anledning maskingevær-ild mot en ubevæpnet britisk landgangsbåt ved en øy som begge parter krevde. Denne episoden illustrerer den latente spenning i dette området, en spenning som særlig gjaldt forholdet mellom Argentina og Storbritannia. (En sterkt medvirkende årsak til det argentinsk-britiske spenningsforhold var tvisten mellom de to land vedrørende Falklandsøyene; en sak som også satte sitt preg på suverenitetstvisten i Antarktis.)

Det annet forhold som satte sitt preg på den sikkerhetspolitiske utvikling i Antarktis, var faren for at verdensdelen på en eller annen måte skulle bli trukket inn i den kalde krigen.¹²⁾ Både USA og SSSR var potensielle kravhavere. Konkret var dessuten spørsmålet om bruk av Antarktis bl a for kjernefysiske prøvformål, aktuelt i midten av 1950-årene.

De ovennevnte forhold lå til grunn for den sikkerhetspolitiske situasjon som rådet i Antarktis i slutten av 50-årene. Denne situasjon ble søkt brakt under kontroll i og med inngåelsen av *Antarktis-traktaten*.¹³⁾ Vi skal i denne forbindelse merke oss at i det forhandlingsgrunnlag som de forutgående traktatforhandlinger var

basert på (gitt i den amerikanske invitasjon av mai 1958 som ga støtet til disse forhandlingene), var et hovedformål å oppnå «Internasjonal enighet for å sikre at Antarktis bare blir brukt for fredelige formål.»¹⁴⁾

Antarktistraktaten, som ble undertegnet 1. desember 1959 og trådte i kraft 23. juni 1961, har flere aspekter, hvorav ett er at den definerer og regulerer den sikkerhetspolitiske status for denne verdensdelen (eller nærmere presisert, alt land, øyer og permanente isdannelse syd for 60° s b). For såvidt er Antarktistraktaten å anse som et sikkerhetspolitisk sone-arrangement.

Antarktistraktaten har også andre enn sikkerhetspolitiske aspekter som har en viss interesse i vår sammenheng, og som derfor kort skal nevnes:

- Midlertidig bileggelse av suverenitetstvistene gjennom «frysing» av de respektive parters posisjoner m h t territoriale krav.
- Forskningsfrihet og utstrakt grad av internasjonalt vitenskapelig samarbeid, ledsaget av en generell rett til fri og uhindret adgang og opphold.
- En ordning med jevnlike konsultasjoner mellom traktatpartene og et system for vedtagelse av rekommendasjoner av diverse samarbeidstiltak; noe som har resultert i en stadig sterkere utbygging av retningslinjer/regelverk for nasjonal og internasjonal virksomhet i Antarktis.¹⁵⁾

De deler av Antarktistraktaten som har særlig sikkerhetspolitisk interesse, er artiklene I, V og VII. Antarktistraktatens art. I fastslår at Antarktis kun skal benyttes til fredelige formål, og forbyr uttrykkelig alle militære tiltak, så som militære baser og befestninger, militære øvelser og testing av våpen. Traktatens art. V forbyr kjernefysiske sprengninger og

dumping av atom-avfall. Videre antesiperes prøvestansavtalen av 1963,¹⁶⁾ idet der slås fast at i tilfelle en slik type avtale treffes (med tiltredelse av partene til Antarktistraktaten), skal den også gjelde for Antarktis. Art. VII gir på den ene side hver enkelt traktatpart rett til å foreta ubegrensede inspeksjoner av andres installasjoner og virksomhet innenfor traktatområdet. På den annen side pålegger artikkelen partene en forpliktelse til å informere de øvrige parter om enhver ekspedisjon som sendes til Antarktis, de baser landet har i drift samt om eventuelt militært personell og utstyr som sendes dit i vitenskapelig tjeneste.

Det sikkerhetspolitiske sonearrangement som vi har å gjøre med i Antarktis, samt det internasjonale samarbeid som er organisert i Antarktistraktaten, skal vi i det etterfølgende benevne som «Antarktismodellen».

I Antarktismodellen har vi å gjøre med tolv samarbeidspartnere. Blant disse finner vi samtlige syv kravhavere (Storbritannia, New Zealand, Frankrike, Australia, Norge, Chile og Argentina) samt USA og SSSR, Belgia, Japan og Sør-Afrika. Disse 12 nasjoner hadde deltatt i det omfattende internasjonale samarbeid som fant sted på det vitenskapelige plan i Antarktis under det Internasjonale Geofysiske År (IGY) 1957—58, og de utgjorde en gruppe som hadde særlige interesser i denne verdensdelen. Det var disse 12 nasjoner som i 1958—59 forhandlet seg frem til Antarktistraktaten.

Det internasjonale samarbeid på det sikkerhetspolitiske plan i Antarktis-modellen, har visse karakteristiske trekk som skal fremheves:

1. Ordningen gjelder et eksakt avgrenset geografisk område, — en «sone».

2. Ordningen innebærer fullstendig demilitarisering og nøytralisering av det aktuelle område.
3. Ansvar for å opprettholde områdets sikkerhetspolitiske status pålegges hver enkelt av traktatpartene for såvidt angår den virksomhet hver enkelt part måtte bedrive. Partene tiltar seg også myndighet og ansvar for å hindre tredje parter i å bedrive virksomhet i strid med den sikkerhetspolitiske status som er etablert.
4. Partene pålegges innbyrdes informasjonsplikt m h t deres respektive virksomheter innenfor traktatområdet.
5. Ordningen gir hver enkelt traktatpart rett til å foreta ubegrensede inspeksjoner av andre og eventuelle tredje parter installasjoner og virksomhet innenfor det angitte område, for å kontrollere at dets sikkerhetspolitiske status bibeholdes. Inspeksjons-funksjonen ivaretas også indirekte via den generelle *nærvars*-rett.
6. Det finnes intet særskilt apparat for håndhevelse av den ordning som er etablert, og det finnes heller ingen regler om positive sanksjoner i tilfelle av krenkelse av områdets sikkerhetspolitiske status.

Svalbard- og Antarktismodel- lenes bakgrunn: Behov for muligheter for internasjonalt samarbeid

Ved en overfladisk jevnføring av de to modeller er det flere forhold som straks springer en i øynene.

For det første har man et par iøynefallende *likhetspunkter*, nemlig:

- I begge tilfelle har vi å gjøre med et *sone-arrangement* som dertil innebærer fullstendig demilitarisering og nøytralisering av de respektive soner.
- Den regional-geografiske «set-

ting» er analog i de to tilfeller; begge soner har en *polar beliggenhet* og er utpregede utkantområder. Dernest har man to lett observerbare *forskjeller*, nemlig:

- *Tidsforskjellen*, som er på ca 40 år, idet de to modeller kan dateres fra henholdsvis 1920 og 1959.
- De to soners geografiske *omfang*. Mens Svalbard-modellen gjelder et sterkt begrenset område (den ytre del av en 45° bred arktisk sektor), gjelder Antarktismodellen praktisk talt hele det sørlige polarområde.

Det faktum at Svalbardtraktaten gir ett land (Norge) nasjonal suverenitet over området, mens suverenitetsspørsmålet i Antarktismodellen fortsatt er uløst, har for så vidt ingen betydning for den *sikkerhetspolitiske* løsning, som består i total demilitarisering av begge områder.

En slik jevnføring sier imidlertid lite om de to modeller som internasjonale *samarbeidsmodeller*. Forhold som det derfor i første omgang vil være av interesse å ta for seg, er de omstendigheter som spilte inn ved de to modellens tilblivelse. I begge tilfelle har man å gjøre med en sikkerhetspolitisk ordning som ble etablert gjennom internasjonale forhandlinger, d v s i internasjonalt samarbeid.

Sentrale spørsmål å stille seg er derfor:

- Hvilke *behov* forelå for slikt samarbeid som fant sted?
- Hvilke *muligheter* til slikt samarbeid forelå?

I tilfellet *Svalbard* var der også visse primære behov av en ikke umiddelbar sikkerhetspolitisk art, som lå til grunn for det samarbeid som resulterte i Svalbardtraktaten. Disse behov var:

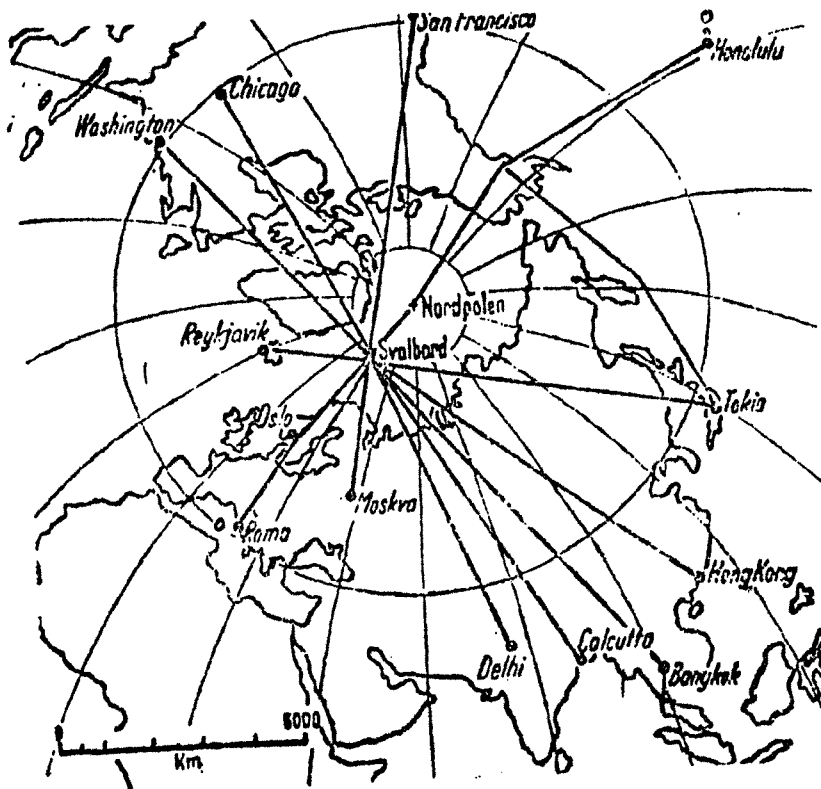
- Regulering av øygruppens politiske og rettslige status, for derigjennom å få regulert den

økonomiske virksomhet som fant sted der. Dette er i seg selv neppe nok til å forklare hvorfor de fornødne reguleringsstiltak nødvendigvis måtte skje via internasjonalt samarbeid. En anerkjennelse av norsk suverenitet, uten å gå veien om de forhandlinger og en så vidtgående traktat som tilfellet ble, kunne også ha vært et alternativ. Når likevel en samarbeidsløsning falt naturlig, var dette en følge av slike omstendigheter som:

1. Den økonomiske virksomhet på Svalbard var kommet igang før suverenitetsforholdene var blitt avklart, og en rekke land var aktivt engasjert i utviklingen på Svalbard.
2. Ingen enkeltnasjon hadde uomtvistelig grunnlag for ensidig okkupasjon av øygruppen.
3. Sikkerhetspolitiske momenter talte mot en løsning på ensidig nasjonal basis: Flere stormakter tillå øygruppen strategisk betydning, samtidig som ingen enkelt av dem hadde slik dominans i området at den kunne handle på egen hånd. (Dette skal vi komme nærmere inn på nedenunder.)

De ovennevnte forhold gir imidlertid ingen forklaring på hvorfor man fant det nødvendig å etablere et sikkerhetspolitisk sonearrangement av en såvidt dyptgripende karakter som man finner i Svalbard-modellen. Der var imidlertid også andre forhold som spilte inn og aktualiserte en slik ordning. Av slike forhold skal jeg særlig peke på Svalbards *strategiske/geografiske beliggenhet* og den *politiske/historiske situasjon* anno 1919.

I dag er det en hevdvunnen oppfatning at Svalbards beliggenhet gjør øygruppen til et strategisk sensitivt område. Dette er i adskillig grad en følge av de teknologiske landevinninger (ikke minst m h t luft- og rakettsstrate-

Svalbard som luftgeografisk sentrum for flytrafikken mellom kontinentene.

gi), som har vært gjort de siste 3—4 desennier. Betrakter man en globus ovenfra, får man et inntrykk av Nord-Ishavets beliggenhet som et «Arktisk Middelhav». ¹⁷⁾ Trekker man transpolare storsirkel-linjer mellom den nordlige halvkules industrielle og befolkningsmessige (og dermed også strategiske) sentra, vil disse linjers skjæringspunkter antyde at Svalbard-området er den nordlige halvkules luftgeografiske sentrum. ¹⁸⁾ Hertil kommer at Svalbard befinner seg i grensesonen mellom interesse-sfærene til de to hovedaktørene i Øst-Vest-forholdet, henholdsvis SSSR og NATO. Den strategiske situasjon, både regionalt og globalt, må naturligvis ha vært vesentlig annerledes for 50—60 år siden. Ikke desto mindre må det være klart at man også under traktatutarbeidelsen i

1919 tilla Svalbards beliggenhet strategisk betydning. Dette gjaldt særlig for Russlands vedkommende, ikke minst på bakgrunn av Russlands knapphet på isfrie havner med direkte adgang ut til verdenshavene. Således måtte passasjen Nordkapp-Bjørnøya (og til dels også passasjen Bjørnøya-Sørkapp) dengang som nå betraktes som strategisk meget viktig uansett synsretning: Som nordlig innfallspurt til Russland (for en eventuell angriper) eller som en nordlig utfallspurt for et Russland med eventuelle ekspansive ambisjoner.

Allerede før den 1. verdenskrig gjorde det seg på stormaktshold (særlig i Russland og Tyskland) gjeldende spekulasjoner omkring mulighetene for at øygruppen ville kunne bli benyttet som støttepunkt for eventuelle sjømilitære

operasjoner. ¹⁹⁾ Ingen av stormaktene fant det riktignok opportunt med slike tiltak på det tidspunkt, men man så nødig at noen annen makt skulle skaffe seg et slikt strategisk fortrinn i det nordligste Atlanterhav. Den strategisk/geografiske beliggenhet området således hadde, samt det forhold at der forelå et maktpolitisk vakuum, medførte et følt behov for at den forestående politiske regulering av området også måtte gi en avklaring på det sikkerhetspolitiske plan.

Den politisk/historiske situasjon anno 1919 var meget sterkt preget av den 1. verdenskrig og dennes utfall. ²⁰⁾ Ett aspekt som her må fremheves, var den freds- og nedrustningsstemning som gjorde seg gjeldende: Den 1. verdenskrig var «krigen som skulle gjøre slutt på alle kriger», og demilitariserings-tanken hadde iallfall på det ideelle plan, vind i seilene. Svalbard var allerede *de facto* demilitarisert, det syntes nærliggende også å formalisere denne situasjonen. Et annet aspekt ved utfallet av verdenskrigen, nemlig den maktpolitisk situasjon, gjorde at en slik ordning også var en reell mulighet. Verdenskrigens seierherrer, *Ententen*, hadde temmelig sammenfallende interesser hva Svalbards stilling angikk. Den maktpolitiske situasjon var dominert av *Ententemaktene*. Disse, pluss en gruppe «vennligsinnede nøytrale», mindre stater (Norge, Danmark, Nederland og Sverige) var de forhandlingspartnere som i 1919 i ro og mak kunne avgjøre Svalbards fremtidige status. Andre interesserte parter med potensielt divergerende syn på hvordan dette spørsmålet burde ordnes, fikk ikke gripe forstyrrende inn i hendelsesforløpet. Ikke minst den situasjon Russland og Tyskland befant seg i, er av betydning i så henseende. Begge disse stormakter, som i årene før verdenskrigen hadde lagt for dagen en tydelig

interesse for Svalbards strategiske betydning, stod i 1919 som krigens tapere, og var midlertidig satt utenfor den internasjonale beslutningsprosess. Når så fredskonferansens toneangivende makter anså full demilitarisering av Svalbard som ønskelig, var det derfor i realiteten lite som kunne forhindre en slik ordning. Av ikke uvesentlig betydning i denne sammenheng er vel også at Norge, som hele tiden hadde pekt seg ut som den stat som naturlig lå an til å få suvereniteten over området, hadde etablert status som nøytral stat og selv tok initiativet til og gikk aktivt inn for en slik demilitariserings-ordning.²¹⁾

Svalbards strategisk/geografiske beliggenhet samt den historisk/politiske situasjon som rådet i 1919, kan således begge bidra til å belyse de behov og muligheter som forelå for etablering av et slikt sonearrangement som er et så karakteristisk trekk ved Svalbard-modellen.

I tilfellet *Antarktis* var behovet for internasjonalt samarbeid om en sikkerhetspolitisk ordning en følge av en rekke forhold som gjorde seg gjeldende i annen halvdel av 1950-årene. Blant disse forhold skal nevnes følgende:

1. Den latente konflikt mellom de stater som gjorde suverenitetskrav gjeldende, og de stater som ikke hevdet slike krav.
2. Den latente konflikt mellom enkelte av kravhaverne innbyrdes (om det argentinsk-britiske spenningsforhold, jfr. foran side 458).
3. Frykten for at den kalde krigen skulle gjøre sitt inntog også i Antarktis, og eventuelt medføre militære befestninger, supermaktskonfrontasjoner og økt sikkerhetspolitisk spenning i denne del av verden. (Et moment som spilte inn her, var SSSR's økende interesse for Antarktis, aktualisert ved den sovjetiske vitenskapelige virk-

somhet, som kom igang i 1956).²²⁾

4. Muligheten av forskjellige former for militær bruk — f.eks. utprøving av våpensystemer og annet militært materiell — noe som nå var i ferd med å bli mulig i Antarktis p g a moderne teknikk.
5. Frykten (særlig blant stater på den sørlige halvkule) for at Antarktis skulle bli tatt i bruk for kjernefysiske prøvesprengningsformål.

Som det fremgår av de ovennevnte momenter, lå det sikkerhetspolitiske problemstoff hovedsakelig på det *latente* plan. I strategisk og sikkerhetspolitisk henseende var Antarktis fremdeles nærmest et vakuum. De behov som ble erkjent for å få etablert en omfattende sikkerhetspolitisk ordning, fulgte ikke så meget av den aktuelle situasjon som av usikkerheten m h t hva den videre utvikling måtte bringe. Et viktig forhold i denne sammenheng, er det vi kan kalle *adgangsproblematikken*, som særlig besto i følgende:

1. Visse ikke-kravhaveres (særlig USA's men også SR's og Japans) ønske om adgang til uhindret å drive virksomhet i hele Antarktis. Dette ønsket man å oppnå uten selv å måtte gjøre territoriale krav, da noe slikt ville nødvendiggjøre anerkjennelse av andre staters rett til å gjøre krav, og dermed anerkjennelse av den enkelte stats rett til å begrense adgangen til de krevde områder.
2. Frykten blant kravhaverne for at deres suverenitetskrav skulle bli uthulet — og deres egne aksjonsmuligheter derved bli truet, hvis prinsippet om fri adgang til alle deler av Antarktis ble stadfestet.

Av vesentlig betydning både for adgangsproblematikken og derigjennom også for den sikkerhets-

politiske situasjon, var USA's og SSSR's rolle. Momenter å merke seg i denne forbindelse er de to supermaktenes overlegne *kapabilitet* i forhold til de stater som gjorde suverenitetskrav gjeldende, samt at ingen av dem anerkjente eller respekterte de suverenitetskrav som var gjort i Antarktis.²³⁾

En faktor av en noe spesiell art som utvilsomt bidro til å skape et behov for en omfattende sikkerhetspolitisk ordning i Antarktis, var hensynet til det internasjonale vitenskapelige samarbeid som var kommet i gang under IGY (jfr. foran s 458), og som man ønsket å fortsette og videreutvikle.

Når et slikt samarbeid hadde kunnet bli etablert og dertil gått såvidt glatt, hang dette bl. a. sammen med at partene (som i andre deler av verden tildels fremstod som sikkerhetspolitiske antagonist) her ikke hadde sterke aktuelle sikkerhetspolitiske interesser å ta hensyn til. Fra forskningshold turde det for øvrig være grunn til å frykte at et sikkerhetspolitisk engasjement fra noen av partenes side, ville forstyrre det samarbeidsmønster som man var i ferd med å trekke opp. På disse hold måtte det derfor naturlig gjøre seg gjeldende et ønske om å oppnå en sikkerhetspolitisk løsning som kunne hindre en slik utvikling.

Selv om altså den sikkerhetspolitiske situasjon i Antarktis i annen halvdel av 1950-årene ikke var direkte krisebetont, var situasjonen likevel såpass labil og usikker at de berørte parter erkjente behovet for en sikkerhetspolitisk ordning som kunne avverge at utviklingen tok en uønsket retning. At en slik ordning måtte komme istand via *internasjonalt samarbeid*, falt naturlig ut i fra den situasjon som forelå. For det første var såvidt mange parter involvert i utviklingen i Antarktis at ingen enkelt av dem, unilateralt, kunne foreskrive en gitt ordning

og forvente at de andre uten videre ville etterleve denne. For det annet ville en ordning som ikke var basert på samarbeid, måtte påregnes ytterligere å skjerpe det konfliktpotensial som en eventuell sikkerhetspolitisk ordning nettopp måtte ha som formål å redusere.

De samme forhold som skapte behov for å samarbeide om en sikkerhetspolitisk ordning, synes også å ha vært utslagsgivende faktorer for å gjøre det mulig å etablere et slikt samarbeid som vi har å gjøre med i Antarktismodellen. Her skal vi imidlertid merke oss ytterligere to forhold som spilte inn.

Det ene var at Antarktis allerede på forhånd var så godt som fullstendig demilitarisert. Sjømiliter patruljering og maktdemonstrasjoner av de slag som er nevnt foran var av sporadisk karakter, og berørte bare meget begrensede deler av det veldige område som Antarktis utgjør. Den bruk av militært personell og materiell som forekom i logistisk øyemed i forbindelse med vitenskapelige ekspedisjoner (en praksis som fortsetter med hjemmel i Antarktistraktaten) kunne knapt sies å ha karakteren av «militært nærvær». Den situasjon som således forelå, måtte nødvendigvis veie tungt m h t å muliggjøre det sonearrangement som ble opprettet.

Den fullstendige demilitarisering, atomforbud m v, medførte ingen radikal forandring «på stedet», men representerte nærmest en formalisering av *status quo*, som bare utelukket en utvikling som ingen av partene ønsket eller hadde behov for. Det annet forhold som favoriserte en slik ordning, er hva man kan kalle de respektive parters «bekvemmelighets-hensyn». På den ene side var ikke de antarktiske områder av en så vital strategisk betydning for noen av partene, at de av den grunn skulle finne det maktpålig-

gende å f eks stasjonere styrker der. På den annen side ville det være enorme omkostninger og praktiske problemer forbundet med en slik styrke-deployering, dersom den effektivt skulle kunne tjene strategiske og sikkerhetspolitiske formål.

Selv for de parter — vel egentlig bare USA — som besatte den fornødne kapabilitet for å føre en slik politikk, måtte dette for tone seg som høyst uønsket, både utifra hensynet til den globalstrategiske prioritering for øvrig, og p g a den uvilje en slik politikk ville ha skapt mot USA i flere av de land som dels var USA's allierte og dels var land hvis vennskap og forståelse USA baserte sin globale politikk på. Også i den grad andre makter enn USA måtte ha kapabilitet til å føre en slik politikk, måtte eventuelle aspirasjoner i denne retning bli nøytralisert nokså effektivt av prioriteringshensyn. Noe rustningskappløp i Antarktis var det, kort sagt, ingen som var synderlig interessert i.

Et spørsmål som riktignok skapte vanskeligheter under traktatforhandlingene, var spørsmålet om bruk av Antarktis for kjernefysiske sprengninger med fredelige formål, noe som USA ønsket å forhindre forbud mot. Da det imidlertid viste seg at et flertall av de øvrige parter ville ha totalt prøvesprengningsforbud, og dette tilsynelatende kunne ha skapt vanskeligheter for den endelige avgjørelse, fant imidlertid USA det påkrevet å akseptere forbud mot alle typer atomsprengninger.

Partenes felles holdning i spørsmålet om fullstendig demilitarisering kommer meget klart til uttrykk i Antarktistraktatens forord, hvor det bl a heter at «(De kontraherende parters navn) . . . som erkjenner at det er i hele menneskehetens interesse at Antarktis fortsatt og for alltid bare

skal brukes til fredelige formål og ikke skal bli skueplass eller gjenstand for internasjonale uoverensstemmelser . . . (etc.)» I Antarktismodellen har man altså å gjøre med en situasjon hvor partene, til tross for uoverensstemmelser og interesseavvik på en rekke punkter, erkjente behovet for og muligheten av å samarbeide om opprettelsen av et omfattende sikkerhetspolitisk sonearrangement.

Forskjeller mellom modellene

Hvilke er de mest vesentlige forskjeller mellom henholdsvis Svalbard- og Antarktismodellene for sikkerhetspolitiske ordninger? En iøyenfallende forskjell gjelder den ansvarsfordeling m h t ivaretagelsen av de respektive områders sikkerhetspolitiske status, som vi har å gjøre med i de to tilfellene. Svalbardmodellen gir en nasjonal løsning: En nasjon (Norge) står ansvarlig for at den ordning som er opprettet, blir opprettholdt. For såvidt kan man, noe respektløst, tale om Norges «vaktmesterstatus» på Svalbard. I Antarktismodellen derimot, er det tilsvarende ansvarsforhold om ikke direkte pulverisert, så iallfall nærmest «kollektivisert»: Alle står ansvarlig overfor alle de andre.

Denne forskjell m h t ansvarsfordelingen får også konsekvenser m h t de to modellens kontroll- og sanksjonsmekanismer. I Svalbardmodellen har man ingen detaljerte regler om disse ting, men Svalbardtraktatens art. 9 pålegger, som vi så foran, Norge en særlig forpliktelse til å påse at områdets demilitariserte status opprettholdes. Det ligger dermed implisitt i modellen at det tilkommer Norge å treffe slike tiltak som måtte anses for påkrevet for å sikre den etablerte ordning mot eventuelle krenkelser. I Antarktismodellen blir kontroll-funksjonen ivaretatt først og fremst gjennom partenes ubegrensede adgang til

inspeksjon,²⁴) og dernest gjennom forpliktelsen til forhåndsvarsling om ekspedisjoner og opprettelse av stasjoner og til full gjensidig informasjonsutveksling.

Både for Svalbards og Antarktis' vedkommende vil imidlertid den generelle adkomst- og oppholdsrett (nærværs-retten) i praksis borge for en slik grad av gjensidig kontroll mellom de berørte parter, at de formelle forskjeller mellom de to modeller i noen grad viskes ut. For øvrig har Antarktismodellen intet særskilt kontroll-apparat, ei heller noen positive regler vedrørende eventuell bruk av sanksjoner, ut over den vage formulering «passende midler» (jfr. Antarktistraktatens art. X). I en eventuell situasjon hvor det måtte foreligge krenkelser av det antarktiske sonearrangement, vil man derfor kunne risikere (for å nevne et par ekstrene eksempler på mulige følger) enten at sanksjoner overhodet ikke blir iverksatt, eller at de enkelte parter etter eget forgodtbefinnende treffer uensartede sanksjonstiltak. I praksis vil imidlertid den mest sannsynlige «sanksjon» være avbrudd i det vitenskapelige samarbeid. Dette samarbeid tillegges gjennomgående en så stor egenverdi at truselen om et slikt avbrudd i seg selv tør ha en vesentlig forebyggende effekt.

En annen forskjell gjelder selve samarbeids-aspektet ved de to modeller. I Svalbardmodellen har man hovedsakelig å gjøre med det tidsavgrensede internasjonale samarbeid som leder frem til etableringen av en sikkerhets-politisk ordning, som er av en slik karakter at den ikke gir rom for noe fortsatt aktivt samarbeid. Det samarbeidselement som består ut over den endelige etablering av en ordning, er av utpreget passiv karakter, og innskrenker seg nærmest til at partene fortsatt respek-

terer den etablerte ordning. Også i tilfellet Antarktis har vi først og fremst å gjøre med et internasjonalt samarbeid som leder frem til etableringen av en sikkerhetspolitisk ordning, men Antarktismodellen gir i større grad enn Svalbardmodellen rom for et videre samarbeid mellom partene. Dette videre samarbeid har to aspekter: et passivt og et aktivt. Det passive aspekt innebærer — liksom i Svalbardmodellen — at partene respekterer de forbud traktaten setter opp, og dessuten at de ikke forsøker å unndra seg effektiv inspeksjon fra andre parters side. Det aktive aspekt innebærer bl a at partene respekterer påbudet om full innbyrdes informasjonsutveksling, og at de samarbeider på andre plan, i dette tilfelle det vitenskapelige. Hertil kommer at det konsultasjons-system som Antarktistraktaten innførte, er et mulig instrument for et videreutviklet samarbeid også på det sikkerhetspolitiske felt, om så skulle vise seg ønskelig eller hensiktsmessig. Eksempelvis ville partene, dersom et utenforstående land viste en aktivitet i Antarktis i strid med Antarktistraktatens prinsipper, måtte drøfte situasjonen seg imellom og eventuelt måtte gjøre vedtak om tiltak. For såvidt er det riktig å understreke at Antarktismodellen har en betraktelig mer dynamisk karakter enn Svalbardmodellen. Med uttrykket «dynamisk» siktes da her til de muligheter man har for innovasjon og videre utvikling. Svalbardmodellen er endelig og «statisk», idet områdets status, partenes respektive rettigheter og plikter m v er forhold som er ment å være endelig fastlagt i og med traktatens undertegnelse. I Antarktismodellen har man derimot en løsning som er tentativ både i den forstand at partene kan forandre traktaten og at de kan utfylle dens bestemmelser gjennom sine konsultasjoner.

Fellestrekk — en «nye territorier»-modell

Hvilke er så de to modellens viktigste fellestrekk?

Både for Svalbard- og Antarktismodellen gjelder at de stadfester demilitarisering av tidligere ikke-militariserte områder, og at ingen av de to ordningene innebærer særlig vidtrekkende sikkerhetspolitisk samarbeid, utover det som resulterte i de to ordninger. Som samarbeidsmodeller utmerker de seg begge ved en relativt lite krevende samarbeidsform, sammenlignet med hva man finner i andre regionale sikkerhetspolitiske samarbeidsordninger.

Dette forhold synes å være en naturlig følge både av svake sikkerhetspolitiske interesser i området og av de konkrete sikkerhetspolitiske samarbeidsbehov og -muligheter som gjorde seg gjeldende i de to tilfellene. Dermed er det også nærliggende å peke på en annen, og vel den mest interessante parallell mellom de to sikkerhetspolitiske samarbeidsmodeller: I begge modellene er de respektive sikkerhetspolitiske samarbeidsbehov og -muligheter og dermed også samarbeidsproduktene, sterkt preget av den «nye territorier»-problematikk, som kort ble omtalt innledningsvis. I begge tilfellene kom det sikkerhetspolitiske samarbeid med som deler av større «pakker», hvis innhold for øvrig gjaldt karakteristiske «nye territorier»-spørsmål, så som klarlegging av suverenitets- og jurisdiksjonsproblemer, retningslinjer for den praktiske virksomhet m v. De spesifikke sikkerhetspolitiske aspekter av den generelle «nye territorier»-problematikken, er nærmest analoge i de to tilfellene: Begge steder var der tale om sikkerhetspolitiske marginalområder, som i tillegg til at de var «ingenmannsland» i politisk og rettslig forstand, også var militære tomrom. Begge steder stod man overfor en utvikling som bl a truet med å

rokke ved områdenes sikkerhetspolitiske *status quo*, noe som imidlertid ingen ansvarlige parter var særlig interessert i at skulle skje.

I denne betraktningmåte er områdenes *særpre* det sentrale. Fordi begge områder var utpregede «nye territorier», ble forholdene analoge både m h t de sikkerhetspolitiske problemer og m h t interessefellesskap mellom de respektive berørte parter. Dette avspeiler seg igjen i de to modeller. Til tross for de ulikheter som er drøftet foran, kan således både Svalbard-modellen og Antarktis-modellen med fordel betraktes som to varianter av én og samme «hoved-modell», som vi forsøksvis kan kalle «nye territorier»-modellen for internasjonalt samarbeid på det sikkerhetspolitiske felt. For en slik generell modell kan vi sette opp visse hovedkjen-

1. Områdene er så «nye» at de ikke (ennå) er blitt gjenstand for sterke nasjonale sikkerhetspolitiske interesser.
2. Til tross for svake nasjonale sikkerhetspolitiske interesser, utgjør den latente mulighet for militærstrategisk bruk av områdene en usikkerhetsfaktor. Dette medfører at de berørte parter har felles interesse av å bevare områdenes *status quo* som militære tomrom.
3. Bevarelse av *status quo* innebærer en lavere grad av samarbeid (mindre forpliktelser) enn andre sikkerhetspolitiske samarbeidsarrangementer (som f. eks. militærallianser). Det praktiske samarbeid vil kunne bestå i opprettelse av sonearrangementer som innebærer nøytralisering og demilitarisering av de angjeldende områder, og som eventuelt også suppleres med egnede kontroll- og sanksjonsmekanismer. *Nærvars*-rett i form av generell adgang- og oppholdsrett i for-

bindelse med de virksomheter som finner sted i områdene, vil virke som en ytterligere kontroll-garanti, og dermed ha en spenningsreducerende funksjon.

Utover disse hovedkjenne- gir modellen rom for visse variasjonsmuligheter, tilpasset det enkelte aktuelle områdets lokale beskaffenhet og de særlige behov som der gjør seg gjeldende. For såvidt har vi å gjøre med en modell som er fleksibel nok til at den er et velegnet utgangspunkt for internasjonalt samarbeid på det sikkerhetspolitiske plan også i andre «nye territorier» enn de eksempler vi har brukt i den forutgående analyse. At det er realistisk å anlegge et så vidt perspektiv, er Verdensromtraktaten («The Outer Space Treaty») av 1967 det beste prov på.²⁵ Denne traktaten er på flere måter, og kanskje særlig i sikkerhetspolitisk henseende, modellert etter Antarktis-traktaten. Det samme gjelder i noen grad også Havbunnstraktaten («Seabeds Treaty») av 1971, skjønt man her har en mer utvannet demilitarisering, som hovedsakelig gjelder atomvåpen og andre masseødeleggelsesvåpen.²⁶ I denne sammenheng kan dessuten nevnes de bestrebelsener som i en årrekke har foregått i FN-regi for å få istand en mer generell havbunns-avtale²⁷ (jfr. Caracas-konferansen sommeren 1974). I forbindelse med disse bestrebelsene har det også vært ivret for å etablere sonearrangementer i henhold til prinsipper som er beskrevet med dem man finner i Svalbard- og Antarktis-modellene.

En konklusjon som man tilsynelatende kan trekke er, at hvis slike sikkerhetspolitiske samarbeidsmodeller som vi her har drøftet, praktisk skal kunne komme til anvendelse, bør dette skje på et tidspunkt før en eller flere stater har begynt å gjøre aktivt bruk av det nye territorium i sin sikkerhetspolitiske planlegning el-

ler militære strategi. I tilfelle av at militærstrategiske interesser allerede er knyttet til et «nytt» område, vil det tap en part vil kunne føle ved å oppgi slik bruk, måtte oppveies ved desto sterkere felles-interesser i annen bruk eller i regulering av annen bruk.

Antarktistraktaten og Svalbard-traktaten gir *maksimale løsninger*, for såvidt som begge opererer med totalforbud mot militær bruk av de to områder. I andre områder — jfr. eksempelet med Havbunnstraktaten av 1971 — kan det imidlertid være mer aktuelt å anvende «svakere» varianter av «nye territorier»-modellen, slik at f. eks. visse former for militær bruk implisitt godkjennes ved at andre former — så som stasjonering av «masseødeleggelses-våpen» — uttrykkelig forbyes.

Noter

1. John Kristen Skogan, «Forutsetninger for sonearrangementer i Europa», *Internasjonal Politikk*, nr 4—5, 1969, s 608.
2. Se Truls Hanevold, Finn Sollie og Odd Gunnar Skagestad, «Ekstra-nasjonale rikdommer — Hvem skal kontrollere havbunnen, Antarktis og verdensrommet?», i *Tidens Ekko*-boken FN etter 25 år?, Norsk Utenrikspolitisk Institutt, 1970, s 72—74.
3. Jfr. Fridtjof Nansen-Stiftelsens artikkelsamling *The Challenge of New Territories*, Universitetsforlaget, Oslo 1974.
4. En slik «grenseoppgang» ble foretatt fra sovjetisk side ved det berømte «sektor-dekret» av 15. april 1926, hvorved meridianen 168° 49' 30" ø i fra Beringstredet til Nordpolen ble å regne som den sovjetisk-amerikanske arktiske skille-linje.
5. For en nærmere omtale av disse bilaterale avtaler, se bl a R. J. Sutherland, «The Strategic Significance of the Canadian Arctic», i R. St. J. Macdonald (ed), *The Arctic Frontier*, Toronto,

- 1966, s 256—278, og Helge Giverholt, «Storpolitikk i polområdene», *Tidens Ekko*, nr. 3, 1948.
6. U. N. Doc. S/P. V. 814, April 29, 1958.
 7. Svalbardtraktatens tekst er gjengitt in extenso bl a i *Norges Traktater 1661—1966*, Bind I, Oslo, 1967, s 409—411.
 8. Å benevne internasjonale forhandlinger «samarbeid» kan muligens synes å være å tøye samarbeids-begrepet noe langt. I denne artikkel legges imidlertid særlig vekt på motsetningen samarbeid-konflikt, forhandlinger av klar konflikt-reduserende eller -forebyggende art betraktes således som positive samarbeidstiltak.
 9. For en nærmere redegjørelse for omstendighetene omkring inngåelsen av Svalbardtraktaten, se Trygve Mathisen, *Svalbard i internasjonal politikk*, Oslo 1951, og Willy Østreng, *Økonomi og politisk suverenitet. Interessespillet om Svalbards politiske status*, Oslo 1974.
 10. Philip C. Jessup og Howard J. Taubenfeld, *Controls for Outer Space and the Antarctic Analogy*, New York, 1959, s 160.
 11. Jfr. Jessup og Taubenfeld, op. cit., og John Hanessian, *The Antarctic Treaty 1959*, London, 1960.
 12. Se bl a J. Baard, «Red Threat from Antarctica», *Missiles and Rockets*, 1/6/59, s 5, og s 15, «The Cold War reaches Antarctica», *Fortune*, 1954, s 111 og s 226, E. K. Braybrooke, »The Future of Antarctica: Political and Legal«, *Landfall*, New Zealand, December 1956, s 337—338, og Howard J. Taubenfeld, «A Treaty for Antarctica», *International Conciliation*, January 1961, s 261—262.
 13. For gjengivelse av Antarktistraktatens tekst in extenso samt nærmere redegjørelse for omstendighetene omkring inngåelsen av denne traktat, se bl a Hanessian, op cit., og Taubenfeld, op. cit.
 14. U. S. Department of State Bulletin, Vol. 38, No. 988 (1958), s 910—912.
 15. For en drøftelse av dette aspekt skal særlig fremheves Truls Hanevold, *De konsultative møter under Antarktistraktaten*, Fridtjof Nansen-Stiftelsen på Polhøgda, 1970.
 16. For gjengivelse in extenso av denne avtalen, se *The Nuclear Test Ban Treaty*, U. S. Department of State Bulletin, August 12, 1963, s 239—240.
 17. Begrepet «Arctic Mediterranean» ble allerede i begynnelsen av 1920-årene lansert av canadieren Vilhjalmur Stefansson, se spesielt Vilhjalmur Stefansson, *The Northward Course of Empire*, New York, 1922, s 168.
 18. Vedlagte kartskisse er hentet fra en artikkel av Gunnar S. Pedersen, «Svalbard — utvikling eller stagnasjon», *Norsk Militært Tidsskrift*, nr. 1, 1968, s 3. For en nylig gjennomført analyse av Arktis' militærstrategiske geografi, se Tønne Huitfeldt, «A Strategic Perspective on the Arctic», i *The Challenge of New Territories*, op. cit., s 83—99.
 19. Se Mathisen, op. cit., s 43—48, s 155 og s 180—181.
 20. At Svalbard-spørsmålet ble oppfattet som en sak som måtte løses i sammenheng med det omfattende oppgjør etter verdenskrigen, fremgår bl a av det memorandum om en generell territorial «nyordning» i forbindelse med fredsslutningen, som ble lagt frem av den amerikanske utenriksminister Robert Lansing høsten 1918. Av memorandumets 29 punkter gjaldt pkt. 28 spesielt at Svalbard skulle legges under norsk suverenitet.
 21. Se Willy Østreng, op. cit., s 61, samt bilag 1 og bilag 2.
 22. Walter Sullivan, *Quest for a Continent*, New York, 1957, s 349—350.
 23. Den amerikanske og sovjetiske linje, som var utslag av disse staters selvvalgte og klare helhetspolitikk m h t Antarktis, kom også til å danne mønster for den japanske Antarktispolitikk. For Japan var imidlertid forholdet at landet i sin fredsavtale etter den 2. verdenskrig (*Treaty of Peace with Japan*, September 8, 1951, Art. 2 e, kap 2) hadde fraskrevet seg alle krav og rettigheter i Antarktis.
 24. For en inngående analyse av hvordan den antarktiske inspeksjonsordning virker, henvises til Truls Hanevold, «Inspections in Antarctica», *Cooperation and Conflict*, nr. 2, 1971, s 103—114.
 25. Jfr. H. G. Darwin, «The Outer Space Treaty», *British Year Book of International Law 1967*, Oxford University Press, 1969.
 26. Om denne traktaten, se f eks P. Terrence Hopmann, «Bargaining in Arms Control Negotiations: The Seabeds Denuclearization Treaty», *International Organization*, Vol. 28, No. 3, 1974, s 314—315.
 27. Jfr. Jens Evensen, *Muligheter og rettigheter på havbunnen*, Oslo, 1970, s 22—24, O. B. Hatlem, «Det frie hav og havbunnens utnyttelse», *Norsk Militært Tidsskrift*, nr 8, 1973, Kim Traavik og Willy Østreng, «The Arctic Ocean and the Law of the Sea», i *The Challenge of New Territories*, op. cit., s 53—67.

